

האם קטניות בטלות ברוב?

הרב צבי בן ראובן

אחד הנושאים שעוסקים בהם הרבה בפסח (מלבד איסור החמץ ומצוות ההגדה בליל הסדר וכיו"ב) הנו ללא ספק – איסור הקטניות. נושא זה מרכזי ומעניין מכיוון שהקטניות הן חלק משמעותי בתפריט הביתי, כגון: אורז, שעועית וקטניות אחרות. והן בגלל האוכל התעשייתי שמעורבות בו חלק מהקטניות (כגון לפתית, שבה עסקנו במאמר נפרד). רבות השאלות על איסור זה. במאמר שלפניכם נעסוק בשאלת ביטול הקטניות בתערובת. האם בטל? אם כן, מהו שיעור הביטול? והאם מותר לעשות זאת לכתחילה?

כמו כן נעסוק בשאלות מעשיות כגון:

- האם מותר לאשכנזי לאכול מוצר תעשייתי שמעורבות בו קטניות?
- האם מותר לאכול בכלים שבושלו בהם קטניות?
- מה דין כלי שבושלו בו קטניות לפני יותר מ- 24 שעות?
- האם אשכנזי שהולך לאכול אצל ספרדי צריך לחקור ולשאול האם בושלו קטניות בכלים?
- מה דין רכיבי קטניות שבאים לתת טעם או מרקם מסוים למאכל (מעמיד)?

הקדמה – מקור איסור הקטניות

היכן מוזכר לראשונה איסור קטניות? ה'בית יוסף'¹ הביא את הגהות מיימוניות שכתב בשם הסמ"ק², שרבותינו נוהגים איסור בקטניות כגון פולים או עדשים שלא לאכלם כלל. ואף שרבי יחיאל מפריס ושאר גדולים נהגו היתר בדבר, "קשה מאוד הדבר להתיר, כיון שאחרים נהגו בהם איסור". ה'בית יוסף' מסביר שסיבת האיסור אינה משום חמץ ממש, שהרי במשנה ובגמרא שהובאו לעיל נפסק שאין בהן משום חימוץ. לכן הביא שתי סיבות לאיסור זה:

(1) נוהגים לעשות תבשילים מחמשת מיני דגן ומאורז, ואם יתירו לעשות זאת בקטנית, יש חשש שיעשו זאת גם במיני דגן. כמו כן, במקומות שנהגו לעשות פת מקטנית – יש חשש שיתבלבלו ויעשו ממנה גם תבשיל. לכן בירקות שלא דומים כלל לדגן – לא חששו לבלבלו

1. בית יוסף, לטור או"ח סימן תר"נ.

2. הגהות רבנו פרץ לסמ"ק, מצווה רכב; (את ה'ספר מצוות קטן' כתב רבי יצחק מקורביל, שחי לפני כ- 750 שנה והיה מבעלי התוספות. המקור לעיל הוא של תלמידו, רבנו פרץ, שכתב הגהות על הסמ"ק).

עם דגן והן לא נכללות בגזירה.

2 לפעמים מעורבים מיני דגן בין זרעי הקטנית, ואי אפשר לברור אותם כמו שצריך. מסיבה זאת הוא אוסר גם חרדל, כיוון שהוא דומה לדגן 'מידי דמידגן', וקשה לברור אותו מהדגן שבו.³

ה'בית יוסף' (שם) מסיק שאף שגם 'המרדכי' הביא את הסמ"ק הנ"ל: 'לית דחש לדברים הללו זולת האשכנזים', ב'שלחן ערוך'⁴ התיר לעשות תבשיל מקטניות:

אלו דברים שיוצאים בהם ידי חובת מצה בחטים ובשעורים ובכוסמין ובשכולת שועל ובשיפון (והמנהג ליקח לכתחלה חטים) (מהרי"ל) אבל לא באורז ושאר מיני קטניות וגם אינם באים לידי חימוץ ומותר לעשות מהם תבשיל.

לעומת זאת הרמ"א ב'דרכי משה' ובהגותו על השו"ע פסק: 'ואנו בני האשכנזים נהגו להחמיר'.

האם הקטניות בטלות ברוב

הרמ"א הביא בשם 'תרומת הדשן'⁵ כמה הסתייגויות לאיסור הקטניות:

- א. אין בעיה להשהות קטניות בבית, אפילו שנשפכו עליהן מים.
- ב. מותר **להדליק** בשמן הנעשה מקטניות.
- ג. **אם גרגיר קטניות נפל לקדרה או לתבשיל, לא אוסרים את התבשיל.** ומסייג ה'משנה ברורה'⁶ שאם רואה את הגרגיר בעין, צריך לזרקו מהתבשיל, ואם לא ניכר בעין – אין צורך.

מהסעיף השלישי שמוכא כאן, רואים בבירור שקטניות בטלות ברוב בניגוד לחמץ בפסח, שאוסר אפילו במשהו – כלומר אפילו באחוז קטן ככל שיהיה – כפי שנפסק בשו"ע בסימן תמ"ז סעיף א'. אך השאלה היא באיזה רוב בטלות הקטניות? האם הכוונה שצריך רק רוב ותו לא? או שמא בכל זאת צריך שישים כנגדן?

'החוק יעקב'⁷ כתב שמלשון הרמ"א שם משמע שמספיק רוב בלבד. אך מלשונו של

3. בביאור הלכה סימן תנ"ג דיבור המתחיל - "ויש אוסרים" הוסיף עוד טעם בשם רבנו מנוח, והוא שכיוון שבשנים רעות לחקלאות החיטים נראות כמיני זירעונים – על כן אסרו כל מיני זירעונים.

4. שו"ע, או"ח סי' תנג סעי' א'.

5. תרומת הדשן חלק א' סימן קי"ג.

6. משנ"ב, סי' תנג ס"ק ח'.

7. סימן תנ"ג ס"ק ו'.

'תרומת הדשן' משמע שהן אמנם לא אוסרות במשהו, אך מצד שני גם לא בהכרח בטלות ברוב ותו לא, אלא יכול להיות שצריך שישים כנגדן.

ומכריע 'החוק יעקב' כדעת המקלים –

"ועיקר נראה לי כדעת האחרונים כיון שבלאו הכי הוא חומרא והרחקה בעלמא כמו שכתבתי בסעיף קטן ה'. מכל מקום רוב עכ"פ בעינין שאם לא כן לא מקרי תערובת כלל דהוי כאוכל התבשיל מקטניות עצמו".

והסיבה היא ככל הנראה שכלל לא גזרו על תערובת קטניות אלא רק על קטניות בעין.

וכך הסכימו 'באר היטב' תנ"ג ס"ק ב' והמשנ"ב בס"ק ט' שם.

אלא שיש לכך סתירה מהרמ"א בעצמו בסימן תס"ד סעיף א' שכתב: "והמנהג שלא לאכול חרדל כלל בפסח, **אפילו נתערב קודם פסח, דהוי כמיני קטניות שנוהגין בו איסור**"⁸.

באחרונים יש כמה תירוצים על רמ"א זה –

- א. הט"ז שם כותב שהרמ"א דיבר רק על לכתחילה ולא בדיעבד, ושככל מקרה מותר להשהותו עד לאחר הפסח. **וקשה**, כיון שהרמ"א כתב בלשון עבר "אפילו נתערב... שנוהגין בו איסור" – כלומר משמע שאסר גם בדיעבד.
- ב. ב'משבצות זהב' שם הסביר שיכול להיות שהט"ז התכוון שאם התערב לפני הפסח ולא יכול להשהותו לאחר הפסח – זה **נחשב** כדיעבד ומותר בפסח. אך כל תערובת קטניות שיכול להשהותה לאחר הפסח – אין להשתמש בה בפסח.
- ג. בחוק יעקב שם כתב שמדובר על מקרה שזה לא ממש תערובת, כי על אף שהחרדל נכתש וכבר לא נראה כקטנית כפי שראינו לעיל – עדיין ניכר בפני עצמו ורואים שהוא העיקר ולא היין.
- ד. בדומה לכך השדי חמד⁹ חלק על המשבצות זהב וכתב שלא יכול להיות שהרמ"א התיר בסימן תנ"ג בצורה כל כך גורפת בלי להגיד שאם יכול להשהות לאחר הפסח התערובת אסורה. ותירץ שהרמ"א התיר את זה רק כשאין ממשות אלא טעם בלבד, וכמו שראינו כבר לעיל שאם יש ממשות צריך להוציאה ולא מתירים בגלל שזה בטל.

8. הגהות מיימוני רפ"ה ות"ה סימן קי"ג.

9. חלק ה', מערכת חמץ ומצה, סימן ו' אות ד'.

המשנ"ב שם¹⁰ כתב בפשטות שאם נפל חרדל לתבשיל בדיעבד – לא אוסר. ויערוך השולחן¹¹ פסק שקטניות מותרות ברוב, רק כאשר הן לא עיקר התערובת אך כאן שהחרדל הוא העיקר – גם בדיעבד לא בטל בתערובת אפילו שהוא לא רוב.

עד כאן אפשר לסכם ולומר שלפחות בדיעבד, למעט מקרים חריגים, הקטניות בטלות ברוב בלבד ולא צריך יותר מכך.

אך מה הדין של קטניות שאמנם הן לא הרוב אך יש להן תפקיד מאוד משמעותי בעיצובו ובטעמו של המאכל? האם גם אז הן בטלות ברוב ותו לא?

דין 'מעמיד' ודברים העשויים לתת טעם

מהו "מעמיד" ומה דינו?

בשולחן ערוך¹² יורה דעה נפסק: "אם העמיד גבינה בעור קיבת כשרה, יש בה טעם בשר, אסורה. ואם לאו, מותרת. אבל המעמיד בעור קיבת נבלה, וטריפה, ובהמה טמאה, אוסר בכל שהוא". ומסביר שם הרמ"א: "משום דדבר האסור בעצמו, ומעמיד, אפילו באלף לא בטיל".

כלומר עור הנבלה אינו בטל בשישים משום שהוא אסור בפני עצמו והוא זה שהעמיד את הגבינה, כלומר נותן לה את צורתה הייחודית והפך אותה מגבינה לחלב. ועל אף שטעמו אינו מורגש – נוכחותו מורגשת כיוון שהוא ייצר את הצורה של הגבינה ולכן לא בטל אפילו באלף.

המג"א¹³ כותב בשם 'האיסור והיתר הארוך', שדין מעמיד הוא מדרבנן ובשם הטור שדין זה הוא מדאורייתא. אך ב'חוק יעקב' שם¹⁴ כתב שאין הוכחה שהטור אכן סבר כך. גם הפרימ"ג¹⁵ כתב שקיי"ל שדין מעמיד הוא מדרבנן. וכך פסק המשנ"ב¹⁶.

כמו כן ישנו סוג נוסף של דברים שלא בטלים אפילו באלף, אומר הרמ"א¹⁷:

10. סימן תס"ד ס"ק ו'.

11. תס"ד ס"ק ג'.

12. הלכות בשר בחלב סימן פז סעיף י"א.

13. סימן תמ"ב ס"ק ט'.

14. ס"ק ט"ז.

15. משבצות זהב יורה דעה סימן פ"ז ס"ק י"ג.

16. תמ"ב ס"ק כ"ז.

17. יורה דעה הלכות תערובות סימן צ"ח סעיף ח'.

"כל האיסורים הנוהגין בזמן הזה כולם מתבטלים בששים, מלבד חמץ בפסח ויין נסך, כאשר נתבאר בהלכותיהם (טור), ובלבד שהאיסור אינו נותן טעם בקדירה, אבל אם נותן טעם באותה קדירה, והוא אסור מצד עצמו, אפילו באלף לא בטיל כל זמן שמרגישין טעמו. ולכן מלח ותבלין מדברים דעבידי לטעמא, אם אסורים מחמת עצמן אינן בטילים בששים"¹⁸.

כלומר תבלינים וכיוצא בהם שתפקידם לתת טעם מיוחד בתבשיל – אינם בטלים בשישים משום שהם מורגשים גם כאשר מוסיפים אותם לתבשיל בכמות מועטה.

בעקבות כך, החוק יעקב שראינו לעיל לגבי הרמ"א שאסר תערובת חרדל, כתב עוד עניין שקשור לסוגיה זו, והוא שהמהרי"ל אסר יין ששמו בו חרדל כדי למנוע תסיסתו מאחר ותפקיד החרדל הוא כמו תבלין שבא בעיקר לתת טעם. שהרי היין לא היה נשאר מתוק ללא החרדל.

לעומתו הבין השדי חמד¹⁹ שהמהרי"ל אסר כיוון שיש ממשות של החרדל.

ביבאר היטב' שם הבין שהמהרי"ל אסר מדין מעמיד. בצירוף לעובדה שתערובת החרדל והיין עוצרת את התסיסה של היין כך שאפשר לחכות לאחר פסח ואין כאן הפסד אם לא ישתווה עכשיו. וכן פירש המשנ"ב²⁰.

ואכן אם הקטנית משמשת כמעמיד אף המשנ"ב שם סבר שאסור להשתמש בתערובת זו בפסח.

אלא שנשאלת השאלה: אם אנחנו אומרים שקטניות מתבטלות ברוב ואין צורך בביטול בשישים כדי לבטל את טעמן – האם זה אומר שהן בטלות גם בתור דבר העשוי לתת טעם או בתור מעמיד? נחלקו בכך האחרונים -

השו"ע בסימן תמ"ז כתב שחמץ שעבר עליו הפסח צריך שישים כנגדו לבטלו, המג"א²¹ חלק על השו"ע ואומר שזו רק דעת הטור, אך כל שאר הפוסקים כתבו שלא צריך שישים וכך פשט הגמרא²² – "אמר רבא הלכתא חמץ בזמנו בין במינו בין שלא במינו אסור במשהו כרב שלא בזמנו בין במינו בין שלא במינו מותר כרבי שמעון".

18. בארוך כלל כ"ה וע"ל סוף סימן ק"ה.

19. חלק ה', מערכת חמץ ומצה, סימן ו' אות ד'.

20. סימן תס"ד ס"ק ו'.

21. ס"ק מ"ד.

22. פסחים דף כ"ט:

ומצד שני כתב²³ בשם מהר"ם מלובלין שאם לאחר הפסח החמיץ עיסה באמצעות שמרי שכר שעבר עליהם הפסח – העיסה אסורה, כיוון שזה נחשב כאילו השכר נמצא שם בעינו מפני שזה דבר המעמיד, והוא לא בטל אפילו באלף, כמו שכתב השו"ע בסימן תמ"ב סעיף ה' לגבי גבינות שהעמידו אותן ע"י שכר של שעורים – שחייב לבערן ואסור אפילו להשהותו כי הוא נחשב ממש בעין.

כלומר מהמג"א רואים בבירור שגם אם אנחנו מתירים איסור מסוים ברוב ולא מתחשבים בטעמו – בכל זאת אם הוא מעמיד הוא לא בטל אפילו באלף. וכך הביא 'חוק יעקב'²⁴ בשם שו"ת 'נחלת שבעה', וכך סבר שם בעצמו.

ולכן גם ראינו לעיל שהחוק יעקב הבין במהרי"ל, שאם הקטנית נמצאת בתבשיל בתפקיד של תבלין היא לא בטלה אפילו באלף כדין דבר העשוי לטעם – על אף שהחוק יעקב בעצמו כתב שקטניות בטלות ברוב ולא צריך שישים כנגדן.

אך בספר 'מגן האלף'²⁵ כתב על דברי מהר"ם מלובלין שהביא המגן אברהם: "ומה שכתב 'מגן אברהם' בשם מהר"ם לובלין בשמרי שכר שעבר עליהם הפסח והעמיד בהם עיסה אסור דהוה כמו בעין - נראה דזה נמשך אחר סברת הטור דבעי ששים, אבל למאי דשמעו בש"ס דלא בעי ששים מעמיד לא עדיף מטעם".

וכך כתב ב'שדי חמד'²⁶ לעניין דבר העשוי לטעם. וכתב כך גם לגבי מעמיד בשם ספר 'שאלת שלום' משום שאיסור קטניות זה דין דרבנן וכך גם מעמיד, ולכן לא מחמירים בהן כל כך.

ובשו"ת 'באר יצחק'²⁷ דן לגבי משקה שרובו דבש ומיעוטו קטנית, וסובר שם שכלל לא גזרו על תערובת קטנית ולכן -

"...אם כן הוא הדין בתערובות קטניות אף אם יש בו כזית בכדי אכילת פרס ונעשו להעמיד ולטעם גמור אפילו הכי לא גזרו ביה..."

ועוד כתב שם: "...אך יש לומר דשאני תקנת הגאונים (הכוונה לגזירת קטניות שיש שמצאו לה מקורות כבר בדברי הגאונים ואפילו בגמרא. צ.בר.) מתקנת חז"ל והא גם בתקנת

23. ס"ק מ"ה.

24. או"ח סימן תמ"ז ס"ק ט"ז.

25. סימן תמ"ז ס"ק כ"ה.

26. חלק ה', מערכת חמץ ומצה, סימן ו' אות ד'.

27. הרב יצחק אלחנן ספקטור חלק אורח חיים סימן י"א.

חז"ל מצינו לתירוץ קמא בחולין שם דהיה סבירא ליה דאף היכא דעביד לטעמא גם כן הוא בכלל תערובת, על כן יש לומר דבתקנת הגאונים כולי עלמא מודי דלא גזרו על זה כמו כל תערובת, ובפרט דלאו כולי עלמא סבירא ליה הך תקנה".

כלומר מאחר וקטניות זו תקנת גאונים שלא התקבלה בהרבה מקומות – אין להחמיר בה אפילו בתבלין שעשוי לתת טעם. **יש להדגיש** שהוא עוסק שם דווקא בתערובת קטניות שנעשתה **קודם הפסח, ולא בפסח עצמו** שאז כיוון שכבר חלה גזירת חכמים על הקטניות אין לערב אותן בתבשיל לכתחילה, כפי שנראה לקמן כשנעסוק בשאלה האם מותר לבטל קטניות לכתחילה.

ובספר 'אהל יהושע'²⁸ פסק למעשה ע"פ החוק יעקב הנזכר לעיל, שקטנית שהיא בגדר מעמיד או נותן טעם – אינה בטלה ברוב. והמשנ"ב שראינו לעיל²⁹ כתב שעכ"פ מותר להשהות תערובת זו ולא צריך לבערה או למכרה. וכך כתב גם ה'חוק יעקב'³⁰ בשם הרדב"ז לגבי גבינה, שהעמיד בקיבה שבלועה בטעם חמץ – שאין בעיה להשהותה.

אך גם אם נאמר שקטניות בטלות ברוב בכל מקרה, נשאלת השאלה – האם מותר לערב אותן **לכתחילה** בתבשילים ומוצרים?

ביטול איסור לכתחילה

אומר הרשב"א³¹:

"ויש מי שאומרים דאיסורין דרבנן שאין להן עיקר בדאורייתא כבישולי נכרים וגבינה של נכרים שאין להן עיקר אלא משום גזירה בלבד ותרומת חוצה לארץ וחלת חוצה לארץ מערבין אותן לכתחילה בידיים בתוך רוב של היתר ואוכלין אותו... **ויש מי שאומר** שאין מקילין כן לבטל לכתחילה אפילו באיסורין של דבריהן שאין להם עיקר בדאורייתא ובתרומת חו"ל בלבד הוא שהקילו יתר משאר איסורין... **ויש לחוש לדבריהם**"

את האיסור לבטל איסורים לכתחילה אנחנו רואים להלכה בשו"ע יו"ד סימן צ"ט סעיף ה':

"אין מבטלין איסור לכתחלה. ואפילו נפל לתוך היתר שאין בו שיעור לבטלו, אין

28. הרב יהושע בומבאך, חלק ב' סימן ח' עמ' 25. הובא בכתב עת צהר ב' תשנ"ח עמ' קצ"ב.

29. תס"ד ס"ק ו'.

30. תמ"ב ס"ד ט"ז.

31. תורת הבית הארוך בית ד' שער ג'.

מוסיפין עליו היתר כדי לבטלו. עבר וביטלו, או שריבה עליו, **אם בשוגג, מותר. ואם במזיד, אסור למבטל עצמו, אם הוא שלו, וכן למי שנתבטל בשבילו.**

ובסעיף ו' שם כותב השו"ע לגבי איסור דרבנן: "איסור של דבריהם, אין מערבין אותו בידיים כדי לבטלו. ואם עשה כן, במזיד, אסור".

אלא שמדברי 'החוק יעקב' ושאר האחרונים שפסקו שקטניות בטלות ברוב ולא צריך להתחשב בטעם שלהן – משמע שכלל לא גזרו על תערובת קטניות. אם כן כל הדיון של ביטול איסור לא שייך לכאורה בענייננו.

ואכן כתב 'הפרי חדש'³² - "ומה שכתב ואינן אוסרין אם נפלו לתוך התבשיל. מסתברא דכיון דאיכא רוב היתר מבטלי, **דלא עדיף מחלת חוץ לארץ**³³ שמבטלה ברוב ואוכלה". והרי ידוע שחלת חו"ל מותר לבטלה לכתחילה ומשמע שקל וחומר שגם כאן בקטניות, שזו גזירת הגאונים מותר יהיה לבטלן לכתחילה.

אך ראינו כבר לעיל מהט"ז ומהמשנ"ב³⁴ שאין לבטל קטניות לכתחילה. כך כתב גם הפרמ"ג³⁵ שאין לבטל קטניות בכוונה תחילה – כמו כל איסור דרבנן אחר. וכך ראינו גם בחוק יעקב לעיל. וכך כתב שו"ע הרב³⁶ -

"...ועוד שלא הקילו אלא בהתערובת שנעשה מאיליו אבל המערב בידיים כדי לאכול התערובת בפסח אין מתירין לו לאכלה".

וכך כתב גם בכ"ף החיים³⁷ - "והיינו דווקא בדיעבד כמו שכתב רמ"א, אבל לא לכתחילה דילפינן לה מדמאי דתערובתו מותר בדיעבד ולא לכתחילה... **ודלא כמו שכתב הפרי חדש דלא עדיף מחלת חוצה לארץ** דמשמע אפילו לכתחילה מותר לבטל כמו חלת חוצה לארץ". כלומר גם 'כף החיים' הבין מההשוואה של הפרי חדש לחלת חו"ל שמותר לערב קטניות אף לכתחילה – אך חלק עליו למעשה.

32. אורח חיים סימן תנג סעיף א'.

33. יו"ד סימן שכג סעיף א'.

34. סימן תס"ד ס"ק ו'.

35. סימן תנ"ג משב"ז ס"ק א'.

36. או"ח סימן תס"ד סעיף ב'.

37. סימן תנ"ג ס"ק כ"ה.

גם בספר 'ערוך השולחן'³⁸ חלק על הפר"ח. כיוון שאם נתיר זאת לכתחילה יראה הדבר כחוכא ואטלולא.

אך כפי שהודגש לעיל בפרק הקודם, לפני פסח מתיר בשו"ת באר יצחק³⁹ לערב קטניות:

"אם כן הוא הדין בגזירת קטניות שעיקר האיסור מתחיל בפסח, ולכן כיון דנתערב מקודם הפסח גם כן לא היה חל על זה כלל מעולם גזירת הגאונים לאסור הקטניות, ולכן אם נתערב הקטניות ברוב אף דעבידי לטעמא גם כן יש להקל". וכך פסק הרב דב ליאור⁴⁰.

הרב יעקב אריאל⁴¹ כתב שכיום במפעלים שמייצרים קודם הפסח מוצרים שמעורב בהם קטניות (כגון לציטין העשוי מזרעי הלפתית), אין שום בעיה של ביטול איסור לכתחילה שהרי לספרדים מותר לאכול קטניות לכתחילה, והמפעל מייצר עבור כל עם ישראל, גם לאלו שאוכלים קטניות בפסח ועבורם אין כאן ביטול איסור כלל. ולכן גם לאשכנזים הנוהגים איסור בקטניות מותר לאכול מהתערובת כיוון שלא ביטלו לכתחילה להתיר להם את האסור להם, ועבורם נחשב הדבר כהתבטל מאליו.

לסיכום, יש לנו כמה צדדים להתיר מוצרים שמעורבות בהם קטניות⁴²:

1. לדעת הרבה אחרונים כלל לא גזרו על תערובת קטניות.
2. לדעת חלק מהראשונים (למשל דעת "יש מי שאומרים" ברשב"א לעיל) מותר לבטל לכתחילה איסור דרבנן שאין לו עיקר מהתורה – כ"ש גזירת גאונים.
3. 'התורת חטאת'⁴³ כתב: "ומ"מ המנהג להקל לקנות מן העכו"ם זבירים המבושלים בכליהם שאין בהם משום בישולי עכו"ם הואיל וסתם כליהם אינן בני יומן. ואע"ג דנ"ט לפגם לכתחילה אסור **לא חשבינן הקנייה לכתחילה**". והביאו הט"ז⁴⁴, ולפי זה מותר לקנות גם תערובת קטניות שנעשתה כבר אף שנעשתה לכתחילה.
4. 'באר יצחק' שראינו לעיל שהתיר לערב לכתחילה קודם פסח.

38. או"ח תנ"ג ס"ק ב'.

39. חלק אורח חיים סימן י"א.

40. שו"ת דבר חברון חלק או"ח סימן תצ"ט עמ' 259.

41. שו"ת באהלה של תורה חלק ב' סימן ס"ז עמ' 245.

42. הרב יהודה פריס תחומין י"ג עמ' 168.

43. כלל ל"ה.

44. יו"ד ק"ח ס"ק ד.

על אף כל זאת, רוב הנוהגים כיום באיסור קטניות – נהגו איסור בכל מוצר שמכיל קטניות⁴⁵. למנהג זה אפשר להביא ראיה ממה שכתב השולחן ערוך יורה דעה הלכות יין נסך סימן קלד סעיף יג:

"כל המשקים של עובדי כוכבים שדרכם לערב בהם יין או חומץ – אסורים". כלומר כיוון שהדרך היא לעשות כך תמיד זה אסור ולא מתבטל. ובגיליון מהרש"א שם בתחילת סימן צ"ח הבין, שמה שכתב השו"ע שאיסור שנתערב בהיתר מתבטל כאשר לא ניתן טעם – מדובר רק כשזה קורה במקרה ולא כשדרכו בכך. ומזה שהביא את העניין הזה על השו"ע שם, שאסור בתערובת איסור באופן כללי – משמע שהבין שדין זה לא נאמר דווקא ביי נסך אלא גם בשאר איסורים.

שימוש בכלים שבשלו בהם קטניות

י"כ החיים⁴⁶ כותב בשם כמה אחרונים⁴⁷ שלאחר 24 שעות כלים שבשלו בהם קטניות – מותרים, אף למי שנוהג באיסור קטניות. ואם לא יודע האם כבר עברו 24 שעות או לא – לא צריך לשאול ויכול להניח שעברו כבר. ובדיעבד כשבושל כבר בכלי שוודאי בן יומו – בשו"ת מהרלב"ח⁴⁸ סבר שאסור. ובשו"ת 'זרע אמת'⁴⁹ ו'חוקת הפסח'⁵⁰ כתבו שמותר.

מסביר הרב אלישיב⁵¹ שמאחר וראינו שקטניות בטלות ברוב – פליטת כלים שבשלו בהם קטניות לא יכולה לאסור את התבשיל אף אם הם בני יומם כיוון שבדרך-כלל אין בבלוע בדפנות הכלי רוב כנגד התבשיל.

אך בספר 'יחווה דעת'⁵² מתיר לאכול בכלים הבלועים מקטניות מאותו יום אפילו לכתחילה. זאת על-פי השו"ע ביו"ד⁵³ שבו רואים שעל אף המנהג לאסור חלב הדבוק לכרס – אין למחות בבני ריינוס הנוהגים היתר בדבר ע"פ הוראת רבם. וכמו כן גם אין

45. יסודי ישרון עמ' 420. כשרות לפסח של הרב עמרם אדרעי עמ' רפ"ה.

46. תנ"ג ס"ק כ"ז.

47. זרע אמת, מהרלב"ח, פר"ח, ערך השולחן וחוקת הפסח.

48. שו"ת מורנו הרב לוי בן חביב סימן קכ"א עמ' של"ג במהדורה החדשה. הוא כותב שם שאמנם גם באיסורי דרבנן אנחנו גוזרים לכתחילה גם בשאינו בן יומו אטו בן יומו. אך כאן אנחנו אומרים שכאשר קבלו את התקנה הזאת לא קבלו גם להחמיר בה במה שמותר מן הדין ככלי שאינו בן יומו.

49. חלק ג' סימן מ"ח.

50. אות א'.

51. קובץ תשובות חלק ג' סימן פ"א ס"ק ו'.

52. חלק ה' סימן ל"ב.

53. סימן ס"ד סעיף ט'.

לאסור את השימוש בכלים של בני ריינוס כיוון שמבחינתם זה מוגדר כהיתר.

הט"ז⁵⁴ אמנם כותב בשם 'האגודה' שהסיבה שמותר להשתמש בכליהם היא שמן הסתם החלב הזה בטל בשישים כנגד כל התבשיל. אך הש"ך⁵⁵ חלק עליו והבין ממקומות אחרים ב'אגודה' בעצמו **שגם אם החלב הזה לא בטל בשישים נהגו היתר בכליהם.**

עוד כתב בשו"ת מהרלב"ח⁵⁶ שהכלל שאמרנו כאן שסתם כלים אינם בני יומם – תקף רק כשלא יודעים או בכלי של גוי שאי-אפשר לשאול אותו האם הכלי בן יומו, מאחר והוא לא נאמן ודיבורו לא מעלה ולא מוריד. אך כאן בכלים של ישראל, אם הוא נמצא לפנינו חובה לברר אצלו האם כלי זה בן יומו, ורק אם גם הישראל לא יודע – אנחנו נגיד שוב ש'סתם כלים אינם בני יומם'.

לסיכום

קטניות בטלות ברוב ואין צורך בשישים כדי לבטלן. אך אם רואים אותן בעין צריך להוציא מהתערובת. ואם מצד אחד רואים את הקטנית ומצד שני אין אפשרות להפריד ולהוציא אותה מהתערובת – התערובת אסורה. כמו כן אם הקטנית היא עיקר התערובת – היא אינה בטלה ברוב.

לגבי קטנית שמעמידה את המאכל, כלומר שיש לה תפקיד משמעותי בעיצוב, במרקם או בשימורו של המאכל. וכן לגבי קטנית שבאה לתת טעם במאכל – ישנה מחלוקת בפוסקים האחרונים:

- יש שהקלו וסברו שגזירת הגאונים על קטניות כלל לא חלה על תערובת של קטניות.
- יש שהחמירו שבמקרים כאלו הקטנית לא בטלה אפילו באלף כמו בכל איסור אחר.

ביטול לכתחילה – רוב מוחלט של הפוסקים סברו שאין לבטל קטניות לכתחילה, ויש שהקלו לעשות זאת קודם פסח.

במצרים תעשייתיים כיום יש הרבה יותר צד להקל, כיוון שמפעלים מייצרים תערובת קטניות גם לפני פסח, וגם בשביל ספרדים שלהם אין שום איסור בתערובת זו, ולכן אין כאן בעיה של ביטול איסור לכתחילה. וכך פסקו להלכה הרב יעקב אריאל והרב אליקים לבנון.

54. שם ס"ק ט'.

55. שם ס"ק י"ב.

56. שם.

ובכל זאת הרבה מהנוהגים באיסור קטניות נהגו להחמיר בכל מוצר שיש בו תערובת קטניות, מאחר ויש להתיר בדיעבד רק כאשר הביטול נעשה באופן מקרי ולא באופן שיטתי כשעושים זאת לכתחילה בדרך הייצור ולכן זה לא בטל.

אכילה בכלים שבושלו בהם קטניות – אם הכלי אינו בן יומו לכו"ע מותר לאכול בהם לכתחילה.

אם הכלי בן יומו ובשלו בו –

- יש שהתירו אפילו לכתחילה.
- יש שאסרו אפילו בדיעבד.
- רוב הפוסקים התירו בדיעבד. ואם רוצים להשתמש בכלי של מי שאינו נוהג באיסור קטניות ובעל הכלי לפנינו – צריך לשאול אותו האם בושלו בכלי זה קטניות באותו היום. ורק אם הוא לא יודע או לא בנמצא – נלך לקולא ע"פ הכלל שסתם כלים אינם בני יומם.